

Προσευχή και ελευθερία (π. Δημήτριος Στανιλοάε)

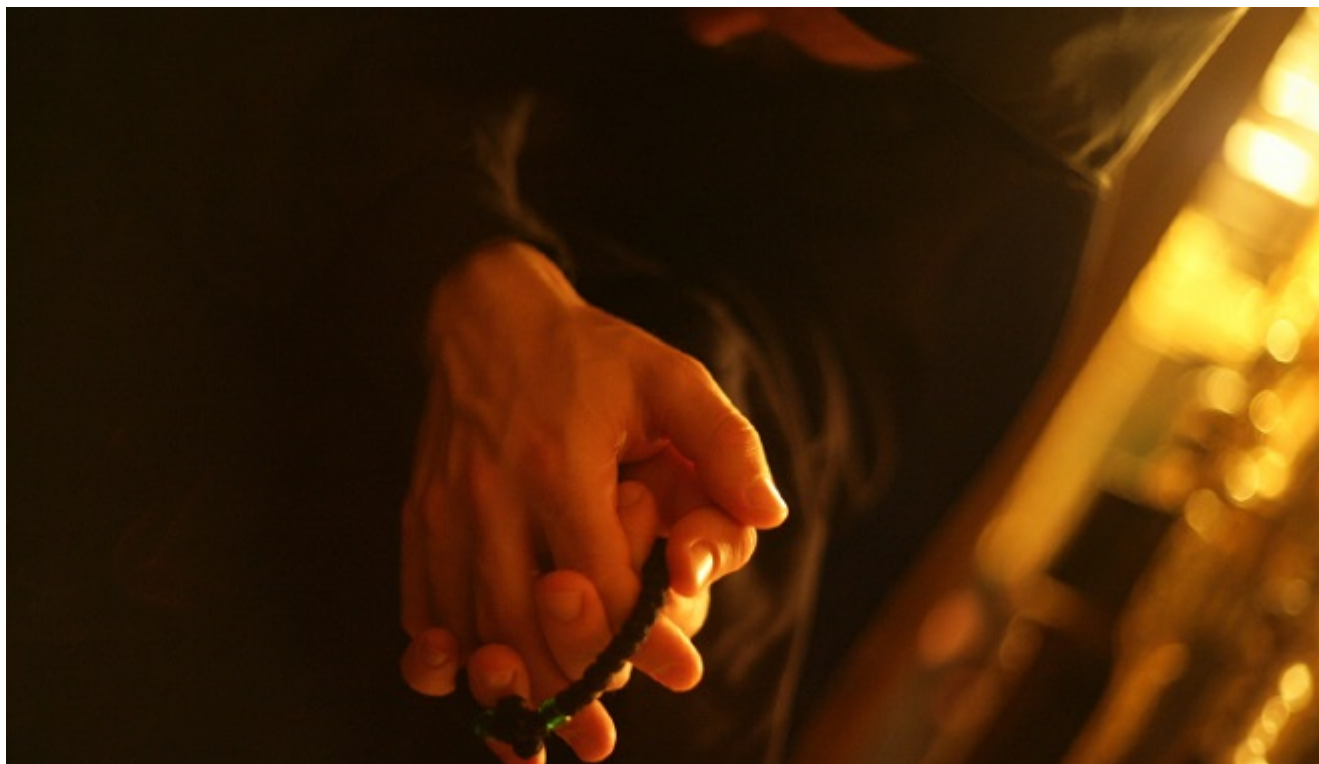
/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Η προσευχή ελευθερώνει τον άνθρωπο, τον απαγκιστρώνει από την εξωτερική φύση κι από τον ίδιο του τον εαυτό. Με τον τρόπο αυτό, κρατά την ψυχή του ανοιχτή απέναντι στο πρόσωπο του Θεού. Αυτός που δεν προσεύχεται μένει δέσμιος, εγκλωβισμένος στον σύνθετο μηχανισμό της εξωτερικής φύσης και των εμπαθών ροπών· των ροπών που κυριαρχούν μέσα του ακόμα περισσότερο κι από τη φύση.

Η προσευχή, ως αίτημα-παράκληση, εξασφαλίζει την ελευθερία απέναντι στους σύνθετους μηχανισμούς του εξωτερικού κόσμου, οι οποίοι εναρμονίζουν τους νόμους της φύσης μεταξύ τους. Με το αίτημα-παράκλησή του ο άνθρωπος εκδηλώνει την πεποίθησή του πως αυτοί οι μηχανισμοί είναι απλά ενδεχόμενα και παράγονται από την ελεύθερη παρέμβαση του υπέρτατου προσώπου που τους δημιούργησε. Αυτή η πεποίθηση στηρίζεται πάνω στο γεγονός πως ακόμη και τα ανθρώπινα πρόσωπα μπορούν να συνθέσουν ελεύθερα κάποιους μηχανισμούς φυσικών νόμων και να τους κατευθύνουν προς συγκεκριμένες στοχεύσεις της επιλογής τους. Το πνεύμα του ανθρώπου έχει τη δύναμη να επιλέγει και να βάζει το σώμα να εκτελεί κινήσεις της επιλογής του· μέσα από αυτές τις κινήσεις και μέσα από τα εργαλεία που προεκτείνουν τη δράση τους, αποκτά εξουσία πάνω στα πράγματα και τις δυνάμεις της φύσης. Αυτή την εξουσία μοιράζονται εξίσου και οι

άλλοι άνθρωποι. Μπορώ να απευθύνω ένα αίτημα στους άλλους προκειμένου να επιτύχω μια χρήσιμη για μένα παρέμβασή τους στους μηχανισμούς των φυσικών νόμων. Έτσι, μέσα από τα πράγματα και τις δυνάμεις της φύσης, μπορούν οι άνθρωποι να αναπτύξουν μεταξύ τους έναν ελεύθερο διάλογο. Κάθε άνθρωπος με τη δράση του πάνω στη φύση, εκδηλώνει τη δική του ελευθερία, και απευθύνοντας στους άλλους ένα αίτημα, κάνει τη δική τους να εκδηλωθεί. Όμως αιτούμενος μια ελεύθερη παρέμβαση του άλλου, ο άνθρωπος προσδοκά μία απελευθέρωση και για τον εαυτό του, μιας και χωρίς αυτή την παρέμβαση του άλλου δεν θα μπορούσε από μόνος του να διαχειριστεί κάποιους συγκεκριμένους μηχανισμούς της φύσης.

Συνεπώς, γιατί να μην πιστέψουμε και στη δυνατότητα παρέμβασης του υπέρτατου προσώπου που δημιούργησε τη φύση μαζί με τους νόμους της; Αν γενικά φαίνεται πως η φύση αποτελεί για τον άνθρωπο ένα ενδεχόμενο δράσης, τότε αυτό αποδεικνύει πως η φύση δημιουργήθηκε ως πεδίο ανοιχτό στις παρεμβάσεις των πρωτοβουλιών· ως πεδίο ελεύθερου διαλόγου μεταξύ των ανθρώπων. Αυτό σημαίνει πως η φύση δημιουργήθηκε ως θεραπευνίδα της ελευθερίας και συνεπώς εκ μέρους μιας Ελευθερίας. Γιατί λοιπόν αυτή η δημιουργός ελευθερία να μην μπορεί να επέμβει στους μηχανισμούς της φύσης, και μάλιστα με έναν τρόπο πιο αποτελεσματικό από τις ελευθερίες των ανθρώπων; Ο κόσμος δεν έχει νόημα παρά ως πεδίο διαλόγου μεταξύ Θεού και ανθρώπων. Οι άνθρωποι, μέσα από τα έργα τους, αποκρίνονται στο δημιουργικό έργο του Θεού στον κόσμο. Και με την προσευχή τους αιτούνται των παρεμβάσεών Του. Με την προσευχή τους οι άνθρωποι εκδηλώνουν την πεποίθησή τους πως η ελευθερία του Θεού παρεμβαίνει

στον κόσμο για το δικό τους καλό. Με την προσευχή τους εκδηλώνουν την πεποίθηση πως ο άνθρωπος δεν είναι ένα απλό γρανάζι στο μηχανισμό της φύσης. Με την προσευχή τους εκδηλώνουν την ιδιαίτερη φροντίδα του Θεού στον άνθρωπο.

Θα μπορούσε να αντιταχθεί πως ο άνθρωπος μπορεί να επέμβει στους μηχανισμούς της φύσης, επειδή το πνεύμα του είναι τόσο στενά συνυφασμένο με το σώμα του (και μέσω αυτού με τη φύση που το περιβάλλει), ώστε οι κινήσεις του αντανακλούν αναπόφευκτα στη φύση. Όμως γιατί να μην δεχτούμε επίσης πως μεταξύ του Θεού και του κόσμου υπάρχει μία αδιάρρηκτη συνάφεια; Γιατί να μην δεχτούμε πως Θεός και κόσμος είναι τόσο συνυφασμένοι, ώστε ο κόσμος να είναι ριζωμένος στον Θεό και οι κινήσεις Του, αν και ελεύθερες, να αφήνουν πάντα το αποτύπωμά τους στη φύση; Επομένως, όπως η συνάφεια μεταξύ του ανθρώπινου πνεύματος και του υλικού κόσμου είναι ένα μεγάλο και άλυτο μυστήριο, κατά τον ίδιο τρόπο, κι ακόμα περισσότερο, η συνάφεια του κόσμου με τον Θεό είναι ένα μυστήριο μεγάλο και απροσπέλαστο. Εξάλλου, δεν μπορούμε να διακρίνουμε «ατόφια» ύλη (ως ουσία ξεχωριστή) ούτε μέσα στο σώμα του ανθρώπου, ούτε μέσα σ' όσα προσλαμβάνει ο άνθρωπος διά των αισθήσεών του. Κι ακόμα πιο δύσκολα θα μπορούσαμε να διακρίνουμε στον κόσμο συνολικά, ύλη κενή θείου πνεύματος. Αν μπορούσαμε να βρούμε κάτι τέτοιο, τότε ο κόσμος αυτός, σαν περικλειστος μηχανισμός απόλυτα προσδιοριζόμενος από νόμους επιστημονικούς, θα ήταν άνευ νοήματος.

Με την προσευχή του ανθρώπου εκδηλώνεται και ενεργοποιείται αυτός ο ελεύθερος διάλογος μεταξύ Θεού και ανθρώπου, σ' αυτόν εδώ τον κόσμο, αλλά και πέρα από αυτόν.

Όμως, με την προσευχή επίσης εκδηλώνεται και ενεργοποιείται η απελευθέρωση του ανθρώπου από τα πάθη και τον εαυτό του.

Τα πάθη αλυσοδένουν τον άνθρωπο στην εξωτερική φύση, τον κάνουν δέσμιό της. Αν μέσα από την επιστήμη φανερώνεται η υποδούλωσή του στη φύση θεωρητικά, μέσα από τα πάθη συντελείται πρακτικά-ηθικά. Με τα πάθη ο άνθρωπος υποδουλώνεται σ' αυτό που είναι η φύση: μια φύση μεταπτωτική, εξαγριωμένη – κι αυτό δείχνει και πάλι πως η φύση δεν έχει τη δύναμη να αυτοπραγματοωθεί. Τα πάθη είναι ένα κράμα φύσης και πνεύματος – ενός πνεύματος όμως απισχνασμένου, που λειτουργεί πάνω στη φύση διαστροφικά· και μιας φύσης επομένως διεστραμμένης, που λειτουργεί πάνω στο πνεύμα κυριαρχικά.

Η προσευχή συμβάλλει στην υπέρβαση των παθών και προϋποθέτει μια ελευθερία από τα πάθη. Θα μπορούσε να αντιτάξει κάποιος πως κι αυτός που δεν προσεύχεται, μπορεί, μέσα από την ελευθερία του, να κυριαρχήσει στα πάθη του,

και πως μπορεί επομένως να ανυψωθεί πάνω από τις ανελεύθερες ροπές της κατώτερης φύσης του. Όμως, αν ο άνθρωπος δεν αναγνωρίζει τίποτα άλλο πέρα από την ελευθερία του, τότε παραμένει δέσμιος ενός άλλου πάθους του, της αλαζονείας, η οποία δεν είναι καθόλου μικρότερη από τα άλλα πάθη. Επιλέγει μόνος του το κριτήριο των πράξεών του. Και πού νομίζει πως μπορεί να φτάσει αν δεν αναγνωρίζει τον Θεό; Παραμένει τελικά εγκλωβισμένος στο πεδίο μιας τυφλής φύσης, και αποσυντίθεται από τον θάνατο.

Η προσευχή είναι επίσης ανύψωση του ανθρώπου πάνω από τον εαυτό του. Μόνο υπερβαίνοντας τον εαυτό του, υπερβαίνοντας δηλαδή αυτό που θεωρείται ελευθερία επιλογής, μπορεί ο άνθρωπος να δραπετεύσει από τη φύση και τον θάνατο. Μόνο απελευθερούμενος από τον εαυτό του, καταφέρνει ο άνθρωπος να κατασταθεί ελεύθερος, με την πραγματική σημασία της λέξης, και να μην κυριαρχείται από κανένα πάθος. Ο Όσιος Νείλος λέει κάπου: «Η κατάσταση της προσευχής είναι μία απαθής έξις, που με ακρότατο έρωτα εξυψώνει σε ύψος νοητό τον πνευματικό νου που αγαπά τη σοφία».

Μόνο μία σχέση άδολης αγάπης με ένα πρόσωπο μας παρέχει ελευθερία από την εξωτερική φύση και τον ίδιο μας τον εαυτό. Και μονάχα ο Θεός μπορεί να μας χαρίσει και να μας εμπνεύσει μία τέτοια αγάπη για ένα άλλο πρόσωπο. Η σχέση μας με τον Θεό μπορεί πραγματικά να μας ελευθερώσει από τον εαυτό μας με ένα τρόπο διαρκή, διότι το πρόσωπο του Θεού είναι τόσο ελκυστικό εξαιτίας του πλούτου της απεραντοσύνης Του, και τόσο δοτικό στην αγάπη Του, που ξεχνάμε τον εαυτό μας. Κατά συνέπεια, μόνο η σχέση μας με τον Θεό μας παρέχει την πληρότητα της ελευθερίας απέναντι στη φύση και τον εαυτό μας, και μας καθιστά

ικανούς να εκφράζουμε κι εμείς αυτή την ελευθερία στη σχέση μας με τους ανθρώπους.

Ο άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος λέει πως στη σχέση μας με τον Θεό αισθανόμαστε παιδιά Του και πως αυτή η σχέση ενεργοποιείται από την προσευχή εν Πνεύματι Αγίω. Και σε άλλο σημείο συνδέει στενά τον φόβο με την υπερηφάνεια και την ελευθερία με την ταπείνωση.

Επιτυγχάνοντας να μας ελευθερώσει από τη φύση και τον εαυτό μας, η προσευχή φανερώνεται ως η πιο σπουδαία ενέργεια του πνεύματος, διότι το πνεύμα έχει την τάση και την εγγενή δυνατότητα, να ανυψώνεται και να μας ανυψώνει ακόμα και πάνω από το είναι μας, να εισέρχεται και να ενδημεί σε μία κρυστάλλινη σχέση με ένα άλλο πρόσωπο. Αυτή η τάση και η δυνατότητα απορρέουν από τη σχέση που το πνεύμα αναπτύσσει με το υπέρτατο Πρόσωπο. Η αληθινή ελευθερία εκδηλώνεται και διατηρείται μέσα σε μια σχέση άδολης αγάπης με ένα άλλο πρόσωπο και τελικά με το υπέρτατο Πρόσωπο. Διότι το υπέρτατο Πρόσωπο δεν πρόκειται ποτέ να εξουσιαστεί από οποιασδήποτε φύσεως εξουσία, και συνεπώς δεν πρόκειται ποτέ να μπει στον πειρασμό να εξουσιάσει προκειμένου να μην εξουσιαστεί. Στη σχέση μας με τον Θεό είμαστε τελείως ελεύθεροι, διότι ο Θεός, μη εξουσιαζόμενος από τίποτα, δεν αναζητά να εξουσιάσει. Δεν έχει ανάγκη να υπερασπιστεί την ελευθερία Του εξουσιάζοντας. Μόνο μέσα στη σχέση των αυθεντικά ελεύθερων υπάρξεων, μπορεί να διασφαλιστεί η ελευθερία κάθε προσώπου: καμιά δεν εξουσιάζεται, καμιά δεν επιζητά την εξουσία.

Δεν διασφαλίζουμε ποτέ την ελευθερία μας εξουσιάζοντας. Δεν υπάρχει αληθινή ελευθερία στην απομόνωση· ωθείται κανείς και παραμένει στην απομόνωση εξαιτίας μιας ανικανότητας να απελευθερωθεί από τον εαυτό του. Ο άνθρωπος τότε επιθυμεί να είναι κύριος του εαυτού του και εξουσιάζεται από τον εαυτό του· το ίδιο και με τη φύση: θέλοντας να είναι κύριος της φύσης, εξουσιάζεται απ' αυτή. Σίγουρα, ο άνθρωπος πρέπει να στέκει υπεράνω της φύσης, όμως αυτό είναι άλλο πράγμα από το να θέλει να εξουσιάσει τη φύση με ένα τρόπο εμπαθή: είμαστε πραγματικά κύριοι της φύσης όταν είμαστε ελεύθεροι απέναντι της.

Μόνο μια άλλη αυθεντική ελευθερία, μια ελευθερία αδέσμευτη από πάθη και συνεπώς από εξουσιαστικές τάσεις, μπορεί να κάνει την ελευθερία μου να εκδηλωθεί και να συντηρηθεί. Μόνο η σχέση με το υπέρτατο Πρόσωπο, του οποίου η ελευθερία δεν μπορεί να απειληθεί, διασφαλίζει ακέραια την ελευθερία μου.

Αυτό δεν σημαίνει πως αυτή η σχέση μεταξύ των ελεύθερων υπάρξεων είναι μια σχέση εξωτερική, μια σχέση που αφήνει τον καθένα απομονωμένο στην ελευθερία του. Η ελευθερία του ενός υποβαστάζει κατά κάποιο τρόπο την ελευθερία του

άλλου. Η αυθεντική ελευθερία του ενός γεννά ή, καλύτερα, ενεργοποιεί την ελευθερία του άλλου. Αισθάνομαι μέσα στην ελευθερία μου την ελευθερία εκείνου με τον οποίο σχετίζομαι. Δεν είναι μια ελευθερία που αδιαφορεί για μένα, ή που θέλει να με εξουσιάζει: είναι μια ελευθερία που ενεργεί από αγάπη και σεβασμό στην ελευθερία μου και στον ίδιο μου τον εαυτό.

Όταν ζητώ από κάποιον άνθρωπο την προσοχή του, την αγάπη του, αυτή η προσοχή και αυτή η αγάπη έρχονται σε μένα επειδή τις θέλησα, επειδή προσκλήθηκαν από την ελευθερία μου. Κι αν αυτός ο άνθρωπος μου δίνει την αγάπη και την προσοχή του, χωρίς να θέλει να κυριαρχήσει πάνω μου, τότε με καθιστά ελεύθερο από τον εαυτό μου. Διότι, μη επιζητώντας να υπερασπιστώ την ελευθερία μου απέναντί του, ξεχνώ τον εαυτό μου. Ζω ελεύθερα το δώρο της αγάπης του, την ελευθερία του από κάθε επιθυμία κυριαρχίας του πάνω μου. Επομένως, η αληθινή ελευθερία ενός άλλου ανθρώπου υποβαστάζει τη δική μου. Μόνο μέσα στην ατμόσφαιρα της ελευθερίας ενός άλλου ανθρώπου, μπορεί και η δική μου ελευθερία να γίνει πραγματικότητα. Μόνο η ελευθερία ενός άλλου ανθρώπου μπορεί να τροφοδοτήσει και να επιβεβαιώσει τη δική μου. Ταυτόχρονα όμως, μόνο μέσα στην ατμόσφαιρα της άκτιστης Ελευθερίας μπορούν να επιβεβαιωθούν όλες οι κτιστές ελευθερίες. Αυτές υποβαστάζουν η μία την άλλη διά της αγάπης, που επιζητείται και παρέχεται αμοιβαία.

Στη σχέση μου με τον Θεό βέβαια, η προσευχή δεν είναι αμφίδρομη: ο Θεός δεν προσεύχεται στον άνθρωπο· ο άνθρωπος προσεύχεται στον Θεό. Υπάρχει ωστόσο, αμοιβαίο δόσιμο. Ο άνθρωπος συνειδητοποιεί την ελευθερία του όχι μόνο καθώς την αποδέχεται από τον Θεό μέσω της προσευχής, αλλά και καθώς προσφέρει τον εαυτό του στον Θεό. Μόνο με αυτό τον τρόπο κερδίζει ο άνθρωπος την ελευθερία από τον εαυτό του. Αν επιχειρήσει να κρατήσει για τον εαυτό του την ύπαρξη που του δωρήθηκε από τον Θεό εν αγάπη, χάνει την ελευθερία του: θέλοντας να είναι κύριος της ύπαρξής του, γίνεται σκλάβος της. Αν θέλει να είναι ελεύθερος από τον εαυτό του, πρέπει να θελήσει να αποδέχεται πάντα τη ζωή ως δώρο του Θεού. Θα πρέπει να απαρνηθεί τον εαυτό του και να τον προσφέρει στον Θεό, από τον οποίο και δέχεται όλα όσα έχει. Μπορεί να είναι ελεύθερος μόνο αν ζει για τον Θεό και εν Θεώ. Δεν μπορεί να κρατά ενάντια στον Θεό την ελευθερία του, που έχει προέλθει από τον Θεό· πρέπει διαρκώς να γίνεται άξιος της ελευθερίας που του παρέχει ο Θεός, μέσω της προσευχής. Όσο ο άνθρωπος επιζητά να κυριαρχήσει καταπάνω σε ό,τι έχει, γίνεται σκλάβος του πάθους και συνεπώς του εαυτού του.

Πρέπει να δοθούμε σε μία άλλη αληθινή ελευθερία, προκειμένου να δεχτούμε το δώρο της ελευθερίας, και η μόνη ελευθερία που είναι εκ της φύσεώς της ανεξάντλητη είναι αυτή του υπέρτατου Προσώπου.

Προσευχή είναι η αντιστροφή της κυριαρχικής επιθυμίας. Γι' αυτό και εγγυάται την ελευθερία του ανθρώπου: καταφάσκει σε μία άλλη ελευθερία, η οποία διασφαλίζει την ελευθερία του ανθρώπου που προσεύχεται. Αληθινή προσευχή είναι αυτή που απευθύνεται στον Θεό – είναι η σχέση με την Ελευθερία την ίδια, την απέραντη Ελευθερία που τίποτα δεν μπορεί να την απειλήσει και που συνεπώς κι η ίδια δεν εκπροσωπεί καμία απειλή. Αυτή η Ελευθερία επιζητά να επιβεβαιώνει και να υποστηρίζει την ελευθερία κάθε προσευχόμενου ανθρώπου, κάθε ανθρώπου που θέλει να επιβεβαιώνεται από τον Θεό κι όχι από τον εαυτό του.

Ως έκφραση της ελεύθερης σχέσης με τον Θεό, δηλαδή ως εκδήλωση του Αγίου Πνεύματος, η προσευχή διαθέτει ήδη αφ' εαυτής τη δύναμη του Πνεύματος του Θεού, που δυναμώνει το πνεύμα του ανθρώπου και καθιστά τη σχέση του με τον Θεό πραγματικότητα. «Ωσαύτως δε και το Πνεύμα συναντιλαμβάνεται ταις ασθενείαις ημών· το γαρ τί προσευξώμεθα καθό δει ουκ οίδαμεν, αλλ' αυτό το Πνεύμα υπερεντυγχάνει υπέρ ημών στεναγμοίς αλαλήτοις» (Ρωμ. 8, 26). Το Πνεύμα δημιουργεί μία τόσο στενή σχέση μεταξύ ημών και του Θεού, που αισθανόμαστε πως είμαστε υιοί του Θεού, και η εν προσευχή ενότητά μας με τον Θεό είναι τόσο τέλεια και ολοκληρωμένη, που δεν μπορούμε πλέον να πούμε πού τελειώνουν τα δικά μας έργα και πού ξεκινούν τα έργα του Θεού. Η ενέργεια του Θεού γίνεται

δική μας ενέργεια και συνεπώς δεν σωζόμαστε από τη δική μας δικαιοσύνη αλλά από τη δικαιοσύνη του Θεού. Εν Πνεύματι, λησμονούμε τον εαυτό μας τόσο βαθιά, αφήνουμε τον εαυτό μας πίσω τόσο ολοκληρωτικά, που δεν μπορούμε πλέον να ξεχωρίσουμε τη δική μας ενέργεια από την ενέργεια του Πνεύματος του Θεού. Η ελευθερία του Πνεύματος του Θεού έχει γίνει και δική μας ελευθερία, και η δική μας αδυναμία έχει γίνει η αδυναμία του Θεού. Δεν είμαστε πλέον εμείς που προσευχόμαστε και συνεπώς επιβεβαιώνουμε την ελευθερία μας, αλλά το Πνεύμα του Θεού. Μέσα στην αδυναμία της προσευχής επιβεβαιώνεται η δύναμη της ελευθερίας του Θεού – της ελευθερίας που έχει γίνει και δική μας ελευθερία. Η έξοδος του Θεού προς συνάντησή μας, μας αποκαλύπτεται διά του Πνεύματος, όταν κι εμείς εξερχόμαστε από τον εαυτό μας προς συνάντησή Του. Η ένωση που προκύπτει (και που βιώνεται με τρόπο παράδοξο) εκφράζει επίσης, θα έλεγε κανείς, και την κατάστασή μας ως υιών του Θεού διά της θείας υιοθεσίας. Με την προσευχή προσφέρουμε τον εαυτό μας ολοκληρωτικά στον Θεό και ο Θεός προσφέρει τον Εαυτό Του ολοκληρωτικά σε μας, όπως ο Πατέρας στα παιδιά του. Κι έτσι, έχουμε μέσα μας την ελευθερία των υιών του Θεού. Δεν αισθανόμαστε ότι εξουσιαζόμαστε σαν δούλοι από τον Θεό, αλλά ότι είμαστε ελεύθεροι, κληρονόμοι της δικής Του ελευθερίας, γεννημένοι από τη δική Του ελευθερία, άνθρωποι που ζουν εν ελευθερία.

(π. Δημήτριος Στανιλοάε, Προσευχή και Ελευθερία, εκδ. Εν πλω, σσ. 69-84)